

ӨСӨН НЭМЭГДЭХ НӨӨЦ АШИГЛАСНЫ ТӨЛБӨР, ДЭЛХИЙН УЛСУУДЫН ЖИШИГ (ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА)

Ц. Норовдондог (Ph.D), Д. Мягмарцэрэн, Г. Гэрэл, Ч. Онончимэг

ОРШИЛ

Судалгааг УИХ -ын гишүүн Д. Ганхуягийн 2013 оны 2 -р сарын 06 -ны № 12/1037 тоот албан бичгээр ирүүлсэн захиалгын дагуу хийж гүйцэтгэв. Судалгаанд Канад улсын Төрийн санхүүгийн ОУ-ын хүрээлэнгийн ерөнхийлөгч Робин Бродвэй, ОУВС-ын Төсвийн харилцааны газрын туслах захирал Майкл Кийн⁴⁷, ШУТИС -ын Геологи, Газрын Тосны Сургуулийн доктор (Ph.D) Б.Оюунчимэг нарын бүтээлийг ашиглав.

Олон улсын хэмжээнд эрдэс баялгийн салбарт түгээмэл хэрэглэгддэг эдийн засгийн ухагдахууны нэг нь "Mining royalty" буюу нөхөн сэргээгдэхгүй эрдсийг олборлож ашигласны төлөө тухайн этгээдээс өмчлөгч төрд төлж буй нөхөн төлбөр юм. Манай улсад уг төлбөрийг Ашигт малтмалын тухай хуульд зааснаар "Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр" гэж нэрлэдэг.

Энэхүү төлбөрийн тогтолцоог улс орнуудад янз бүрийн нөхцөлөөр хуульчилж уг төлбөрийг тухайн ашигт малтмал өмчлөгч улс орны Засгийн газарт төлөх нөхцөлтэй байх нь нийтлэг юм. Үүний улмаас тухайн улсын төсвийн бүрэлдэхүүнд энэхүү төлбөрийг бүртгэхдээ татварын бус орлогын ангилалд ихэвчлэн оруулдаг. Гэхдээ ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр (цаашид роялти гэх) нь хөрөнгө оруулагчийн хувьд татвар, эсхүл татварын бус төлбөр гэж нэрлэх нь ач холбогдол багатай бөгөөд түүний нэрнээс үл хамаарч хөрөнгө оруулагчдад тусах татварын дарамт, эдийн засгийн нөлөө нь ижил юм. Гагцхүү эрдэс баялгийн салбарын үйлдвэрлэлийн технологи, зах зээлийн нөхцөл байдал, эдгээрт хамааралтай бусад хүчин зүйлтэй уялдуулж уг татвар буюу төлбөрийн оновчтой түвшинг тогтооход асуудлын гол нь оршдог.

Судалгааны үр дүн:

Судалгаанаас үзэхэд, роялтийн хэмжээ нь тогтмол хувиар тооцогдох, эсхүл тодорхой нөхцлөөс хамаарч өсөн нэмэгдэх хэлбэртэй байна. Төлбөрийг ногдуулахдаа тухайн ашигт малтмалын лиценз эзэмшигч этгээдийн олборлолт явуулж борлуулалт хийсэн орлогоос, эсхүл нийт ашгаас, эсхүл борлуулалт хийсэн эсэхээс үл хамаарч гэрээнд заасан ашигт малтмалын олборлолтод шууд ногдуулдаг зэрэг олон хэлбэрээр үйлчилдэг бөгөөд эрдэс баялгийн салбар дахь татварын нэг гол төрөлд тооцогддог.

1. Эрдсийн тоо хэмжээ болон өртгөөс хамааралтай төлбөрийн давуу тал нь уул уурхайн компаниуд зардлаа зохиомлоор өсгөн мэдээлэх явдлыг хязгаарладаг, төлбөрийг үйлдвэрлэгчдээс цуглуулахад Засгийн газарт учирч болох эрсдэл бага байдаг оршдог.

Гэхдээ төлбөрийн хувь хэмжээг хэт өндөр тогтоовол ордын захын агуулгыг оновчлоход чиглэгдсэн хөрөнгө оруулалт, үйлдвэрлэгчийн ашигт ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх, өндөр агуулгатай хүдрийг сорчилж ашиглах зүй бус үзэгдэлд түлхэц өгөх, хүдэр нь олон тооны ашигт эрдсийг агуулсан конгломерат бүтэцтэй, үндсэн болон дагалдах эрдсийг зэрэг агуулсан бол төлбөрийн хувь

⁴⁷ http://www.mining.mn/NewsDetails_2959.aspx

хэмжээг тооцоолоход хүндрэл гарах магадлалтай. Иймд эдгээр сөрөг үзэгдлээс хамгаалах цогц арга хэмжээг Засгийн газраас авах шаардлагатай байдаг.

2. Ашгаас хамаарах төлбөрийн давуу тал гэвэл Засгийн газар, хөрөнгө оруулагч эрсдэлээ адил тэнцүү хариуцах тул үйлдвэрлэгчийн хувийн хөрөнгө оруулалтад үзүүлэх сөрөг нөлөө бага, төлбөрийн хувийг тооцоолоход ашигт малтмалын төрөл, агуулга, боловсруулалтын түвшинг үндэслэх шаардлагагүй ба ашигт малтмалын төрөл бүрт ижил хувь тогтоож болдог. Сул тал нь үйлдвэрлэгч төлөх төлбөрийнхөө хэмжээг багасгахын тулд зардлаа зохиомлоор ихэсгэх хандлагатай болж, улмаар төлбөрөөс зайлсхийгчидтэй тэмцэх, төлбөрийг цуглуулах эрсдэл Засгийн газарт тулгардаг.

Нийтлэг ажиглагдаж буй нэг зүй тогтол бол эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж байгаа тохиолдолд роялтийн хувь харьцангуй бага, боловсруулалтын түвшин багатай буюу бүтээгдэхүүнийг түүхийгээр нь экспортолж байгаа тохиолдолд илүү өндөр байгаа явдал юм. Хөгжиж буй улсуудын хувьд өөрийн орны эдийн засагт голлох үүрэгтэй эрдэс баялгийн роялтийн хувь хэмжээг харьцангуй өндөр тогтоосон буюу цаашид ч нэмэгдүүлэх хандлага ажиглагдаж байна. Судалгааны хавсралтын хэсэгт эдгээрийг дэлгэрэнгүй хүснэгтээр харуулав.

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Ашигт малтмалыг олборлох эсэх шийдэлд хүрэхэд түүнд үйлчлэх татварын тогтолцоо (түүгээр дамжиж ашигт ажиллагааны түвшинг тооцож тогтоох, хайгуулын болон уурхай, эрдэс баялаг олборлох, боловсруулах үйлдвэр байгуулах төслийн урьдчилсан тооцоог гаргах) нэн чухал нөлөөтэй билээ. Энэ төрлийн татвар - төлбөрийн гол нөлөө нь зөвхөн түүний тухайн үеийн түвшин, хэмжээ төдийгүй ирээдүйд үйлчлэх түвшин, нөхцөл, төлбөрийн горимоос хамаардаг. Тухайлбал, ашигт малтмалыг одоо олборлоод төлбөрийг мөн “өнөөдрийн нөхцөл”-өөр тооцож гүйцэтгэх, эсхүл олборлолтыг дараа явуулж түүнийг ирээдүйд ашиглахад ногдуулах төлбөрийг “өнөөдрийн нөхцөл”-өөр гүйцэтгэх зэрэг хувилбарууд бол эдийн засгийн агуулгаар эрс тэс ялгаатай бөгөөд “өнөөдрийн төлбөр”-ийн “маргааш”-ийн үнэ цэнэ нь ирээдүйнхээс өндөр, эсхүл доогуур болохыг нарийн тооцох шаардлага тулгардаг.

Эрдэс баялгийн салбар хөгжсөн болон хөгжиж байгаа улсуудын туршлагаас үзэхэд ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг олборлож ашиглаж буй эрдсийн тоо хэмжээ болон өртгөөс хамааралтай, ашгаас хамааралтай, хосолсон гэсэн 4 төрөлд хувааж болохоор байна.

1. Эрдсийн тоо хэмжээнээс хамааралтай төлбөр

Эрдсийн тоо хэмжээнээс хамааралтай төлбөрийг ихэвчлэн бага үнэ цэнэтэй барилгын материал олборлож ашиглах үед ногдуулдаг. Төлбөрийн дүнг тооцоолохдоо олборлож ашигласан барилгын материалын тонн тутамд төлөх (тухайн улсын валютаар тогтоосон) хэмжээг үндэслэнэ. Энэ хэмжээг металл бус эрдсийн үнийн индексийг харгалзан тогтмол шинэчилж байх шаардлагатай байдаг байна. Жишээлбэл, Австрали барилгын материал олборлож ашиглах үед ногдуулдаг төлбөрийнхөө хэмжээ (барилгын материалын зориулалтаар ашиглаж байгаа бол тонн тутамд 30 цент, металлургийн зориулалтаар бол 50 цент байсан)-г металл бус эрдсийн үнийн 1983-2003 оны индексийг харгалзан 2004 оноос жил бүр 8-10 орчим хувиар индексжүүлэн нэмэгдүүлсэн байна.

Австрали барилгын материалын эрдсийг ямар зориулалтаар олборлож ашиглаж байгаагаас нь шууд хамааруулан төлбөрийн хэмжээг ялгаатай тогтоосныг энд анхааралдаа авах хэрэгтэй юм. Хэрвээ эрдсийг барилгын материалын зориулалтаар

ашиглах бол тонн тутамд 30 цент, металлургийн зориулалтаар ашиглах бол 50 центээр тогтоосноос үзэхэд металлургийн зориулалттай эрдсийн төлбөр 67 хувиар өндөр байна. Хэрэв хөрөнгө оруулагчдад ногдуулах роялтийн хэмжээг олборлох бүтээгдэхүүний нэгжид тооцож тогтоосон бол уг олборлолтод тухайн төрлийн төлбөр төдийлөн нөлөөтэй бус байх болно. Жишээ нь: олборлолт явуулсны дараах хугацаанд төлсөн роялтийн үнэ цэнэ нь уг олборлолтын цаг хугацааны нөхцөлд илүү тохиромжтой гэж үздэг. Харин тухайн ашигт малтмалын олборлолтын өмнөх “бараг цэвэр орлого” бүтээлтийн үе шатанд олсон орлогод ногдуулах татвар-төлбөр нь хэрэв зохистой түвшинд бол уг олборлолтын дараагийн үе шатанд төдийлөн сөрөг нөлөөлдөггүй.

Цөөн тохиолдолд роялтийн төлбөр ногдуулалт, хураалтын дээрх горимууд үйлчилдэг. Жишээ нь: роялтийг олборлолтын хэмжээнд тусгайлсан хязгаарлалт тогтоож, түүнд тогтмол түвшинт хэлбэрээр татвар буюу энэхүү төлбөрийг ногдуулах нөхцөлд олборлолтын хэмжээг урьдчилж тогтоолгох сонирхол олборлогчдод төрдөг. Энэ нь өнөөгийн нөхцөлөөр роялтийг төлөх нь ирээдүйн олборлолтын төлөө төлөх төлбөрийн өнөөгийн цэвэр үнэ цэнээс ихэвчлэн хямд тусах тал байгааг олборлогч мэдэрдэг. Нөгөө талаас, роялтийг өсөн нэмэгдүүлэх хэлбэрээр (борлуулалтын түвшнээс хамааруулж) тогтоох хууль тогтоомж үйлчилж байгаа нөхцөлд хэрэв зах зээлд тухайн төрлийн ашигт малтмалын үнийн өсөлт нь хүүгийн түвшнээс өндөр байгаа бол олборлолтыг хөрөнгө оруулагчид түргэтгэх хандлагатай байдаг.

Роялтийн дээрх нөхцөлүүд нь гол төлөв олборлолтыг түргэтгэж, уурхайг аль болох богино хугацаанд ажиллуулж тогтоосон хугацаанаас өмнө хаах сонирхлыг төрүүлсэн шинж агуулдаг. Нийгмийн хүлээлт бол тухайн олборлолтын ахиуц зардлыг богино хугацаанд нөхөхөд чиглэсэн байдаг атал хувийн салбарын хувьд олборлолтыг богино хугацаанд зогсоох бус, харин олборлолтын зардлыг ашигт малтмал ашигласны төлөө төлөх төлбөрийн хамт нөхөхүйцээр тухайн ашигт малтмалын үнэ зах зээлд өсөх хандлагыг ажиглаж хүлээлтийн байдлаар үйл ажиллагаа явуулах тал ч бий. Энэ практик үнэнийг уул уурхайн үйлдвэрлэлийн харилцааг зохицуулахтай холбогдсон аливаа орны хууль тогтоомжид харгалзан үздэггүй бөгөөд зарим тохиолдолд хэрэв олборлолт ашиггүй байдалд хүрвэл роялтийг халах, эсхүл түүнийг төлөх хугацааг сунгаж хойшлуулах заалтууд туссан байдаг тухай Отто нар (2006) судалгаандаа дурдсан байна.

2. Эрдсийн өртгөөс хамааралтай төлбөр

Энэ тогтолцоог дэлхийн олон улсад хэрэглэдэг. Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг олборлож ашиглаж буй эрдсийн өртгөөс хамааруулан ногдуулах үед олборлож ашиглаж буй эрдсийн мөнгөөр илэрхийлсэн дүнд эзлэх хувь хэлбэрээр төлбөрийн хэмжээг тогтооно. Олборлож ашиглаж буй эрдсийн борлуулалтын хэмжээг уг эрдсийн олон улсын эсвэл холбогдох бусад зах зээлийн үнээр үржүүлж мөнгөн дүнг тооцоолно. Мөнгөн дүнг тухайн улс өөрийн валютад шилжүүлэхдээ Үндэсний төв банкныхаа тухайн үеийн ханшийг ашиглана. Төлбөрийн хувийг дэлхийн улс орнууд өвөрмөц онцлогт нийцүүлэн эрдсийн төрөл, баяжмал, металаар гэх мэт ялгаатай тогтоодог байна. Жишээ нь: ӨБНАУ-д “Эрдэс баялаг, газрын тосны баялагийн төлбөрийн тухай” хуулийг 2010 оны 3 дугаар сарын 1-нээс дагаж мөрдөж эхэлсэн байна.

Энэ хуулийн дагуу эрдэс баялагийн хоёр жагсаалтыг үндэслэн төлбөрийн хувийг тусгай томъёогоор тооцох болжээ. Эхний жагсаалтад нь цэвэр металлуудыг оруулсан бөгөөд тэдгээрийн хувьд төлбөрийн хэмжээ нь 5 хувиас, харин хоёрдугаар жагсаалтад оруулсан төрөл бүрийн хүдрийн хувьд төлбөрийн хэмжээ 7 хувиас хэтрэх ёсгүй ажээ. Тайландад зэсийн хүдрийнх 10 хувь, кварц, каолинит, фосфат зэрэг эрдсийнх 4 хувь, цэвэр зэс, цайрынх 2,5 хувь гэх мэтээр ялгаатай тогтоосон байна. Казахстанд газрын тосных 2-6 хувь, гүний усных 10 хувь, барилгын материалынх 1-4,5 хувь байна.

3. Ашгаас хамааралтай төлбөр

Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг уул уурхайн компанийн цэвэр ашгийн хувь хэлбэрээр тогтоосон бол ашгаас хамааралтай төлбөр гэнэ. Төлбөрийн ийм тогтолцоотой орнуудын тоонд Канад, Австралийн хойт бүс нутаг орно. Австралийн хойт бүс нутагт ашгаас хамааралтай төлбөрийн хэмжээ 18 хувь байдаг бол Канад улсад муж бүрээр ялгаатай байна. Жишээлбэл, Канадын Квебек мужид 20 хувь, Онтарио мужид 18 хувь, Бритиш Колумб мужид 15 хувь байдаг.

Роялтийг ашигт суурилж тогтоосон аргыг боловсронгуй болгоход Засгийн газарт дараах гурван давуу байдлыг хадгалах ёстой гэж үздэг. Нэгд, юуны өмнө ашигт малтмалын төлбөр ногдуулах, хураах тогтолцоо, горим энгийн бөгөөд хялбар ойлгомжтой байх хэрэгтэй. Жишээ нь: газрын тос, байгалийн хий олборлох, үйлдвэрлэхэд ногдуулах төлбөрийг оновчтой тодорхойлохын тулд тэдгээр бүтээгдэхүүнийг хэмжих хэмжүүрийн багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн асуудлыг шийдвэрлэж, энэ талаар урьдаас бэлтгэл хангасан байх шаардлага тавигддаг. Эрдэс баялгийн бусад төрөлд бол тоо хэмжээ болон үнэлгээг тогтоож хэмжих ажиллагаа үүнээс хялбар дөхөм байх талтай. Ашигт малтмалын төлбөрийн тогтолцоог хэрэгжүүлэхийн тулд мэдээллийн тэнцвэртэй байдлыг хангах нь чухал.

Хоёрт, роялтинаас бүрдэх орлогын өгөөжийг тухайн олборлолт, үйлдвэрлэлийн анхны үе шатнаас нь эхэлж тооцох нь зүйтэй. Мэдээж, үйлдвэрлэгчийн зүгээс Засгийн газарт энэ төлбөрөөр оруулах орлого нь эхний шатанд харьцангуй өндөр санагдаж, үйлдвэрлэлийн зардлын зохих хэсгийг эзлэх боловч хожим төлөлт хийх үед түүний өнөөгийн үнэ цэнэ нь ямар түвшинд байх судалгаа, ирээдүйд хүлээгдэх харьцангуй өгөөж ба алдагдлын тооцоог мэргэжлийн үүднээс хийх ёстой. Ашигт малтмал олборлогч гадаадын этгээд төсөвт ямар нэг төлбөр урьдчилж төлөхгүйгээр мөн ямар нэг олборлолт явуулж эхлэх ёсгүй гэсэн улс төрийн бодлого үйлчилж байж болно.

Гуравт, роялти нь зарим тохиолдолд тогтвортой бөгөөд төсвийн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн татварын өмнөтгөл суурь болж байх. Гэхдээ ашигт малтмал ашиглалтын төлбөрийг олборлолтын үе шатуудын явц дунд өөрөөр хэлбэл, “бараг цэвэр орлого”-ын гэж нэрлэгддэг хайгуулын ба уурхай барьж байгуулах үе шатыг бүхэлд нь хамруулж үйлчилдэг талаас нь авч үзвэл эрдэс баялаг олборлолтын шийдэл гаргахад ямар ч тохиолдолд энэ нь хөрөнгө оруулагч, олборлогчид давуутай тал, дэвшилттэй нөхцөлийг бүрдүүлдэггүй гэж судлаачид үздэг.

4. Хосолсон төлбөр

Австрали улсад алмазын нөөц ашигласны төлбөр ногдуулахад эрдсийн өртгөөс болон компанийн ашгаас хамааралтай төлбөрийн хоёр өөр тогтолцоог хослуулан хэрэглэдэг нь эрдэс баялгаас хүртэх улсынхаа хувийг баталгаажуулахад чиглэгдсэн Засгийн газрын хамгаалалтын арга хэмжээ юм. Энэ хосолсон тогтолцоо ёсоор алмаз олборлох төсөл хэрэгжих нийт хугацаанд олох ашгаас 22,5 хувийн төлбөр авах бөгөөд жил тутам ногдуулах төлбөрийн хэмжээ нь 7.5 хувиас бага байх ёсгүй.

Дээр дурдсан дөрвөн тогтолцооноос гадна гэрээгээр тохиролцож тогтоох аргыг бас хэрэглэдэг. Жишээлбэл, Аргентин, Казахстан, Гренланд зэрэг улс зарим ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн хувь хэмжээг хөрөнгө оруулагчтай байгуулах гэрээгээр тохиролцож тогтоодог байна.

Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн тогтолцооны давуу ба сул тал, чиг хандлага

Роялтийн гол чиг үүрэг нь юу вэ? тэрхүү төлбөрийг бүтээгдэхүүнд нь үү, эсхүл түүний үнэ цэнд нь тохируулж ногдуулж байна уу? ашигт малтмалд ногдуулах татварын сайн жишгийг хэрхэн бий болгох вэ? Роялти нь зарим тохиолдолд үр ашигтай хэрэглээг зохицуулах хэрэгсэл болж байдаг. Жишээ нь: хөрөнгө оруулагч талд энэ төлбөрийн түвшин оновчгүй гэж үзвэл түүнд зохих хямдруулалт тогтоох нөхцөл үйлчилж болно. Гэтэл энэхүү хөнгөлөлтийн түвшинг үндэслэлгүй өндөр тогтоовол хөрөнгө оруулагч тал уг ашигт малтмалын нөөцийг аль болох богино хугацаанд олборлож шавхахыг хичээх тал гарна.

Иймд хөрөнгө оруулагч-олборлогч талууд роялтийг өнөөгийн үнэ цэнийн үнэлгээний түвшинг хадгалж, аль болох доогуур тогтоолгох арга замыг сүвэгчилж янз бүрийн шалтгаан дурдах нь түгээмэл үзэгдэл болов. Ерөөс роялти тогтоолт нь ихээхэн эмзэг, мэдрэмж дагуулсан асуудал бөгөөд хэрэв түүнийг буруу (хэт доогуур, эсхүл үл хувьсах нэг түвшинт буюу тогтмол дүнгээр) тогтоовол олборлогч тал тухайн эрдэс баялаг олборлолтын эрхийг ашиглаж хязгааргүй хэмжээнд сорчилж, эсхүл өөрийн бүх хүч чадлаас давуулж олборлолт явуулснаар ашигт малтмалын үнэ нь түүний олборлолтод ногдох ахиуц зардлыг хаах төдий хэмжээнд нэрлэсэн үнэлгээгээр илэрхийлэгдэх нөхцөл байдал үүсч, үүний улмаас роялти төлөх боломжгүйд хүрэх, эцэст нь уг төлбөрийг төлөхөөс зайлсхийх, эсхүл түүний ирээдүйд тогтох өнөөгийн цэвэр үнэ цэнийг үл хайхарч олборлуулагч талд бодит алдагдал үүсгэх нөхцөл байдал үүсдэг.

Ийнхүү богино хугацаанд “амжуулах” сэтгэхүйд хөтлөгдөж илүүдэл олборлолт явуулсны улмаас ашигт малтмалын ирээдүйн олборлолтын боломжит зардлын төвшний өнөөгийн үнэ цэнээр тооцсон хэмжээг өндөрсгөхөд хүргэдэг. Иймд ашигт малтмал олборлолтыг тогтвортой түвшинд жигд байлгах нь гэрээний хугацаанд олборлолт, боловсруулалтын үе шатыг дэс дараатай, мөн тогтвортой явуулах, эрдэс баялгийн үнийн түвшинг харьцангуй тогтворжуулахад эерэг нөлөө үзүүлэхийн сацуу олборлогч тал нь үйлчилж байгаа гэрээг дуусгавар болгох төгсгөлийн шатанд ирээдүйн олборлолтын аргын талаар анхаарч урьдчилсан зэхэлт хийх боломжийг олгодог.

Ашигт малтмал олборлолтыг илүү үр ашигтай болгох арга замыг хайхдаа олборлолтын гэрээний төгсгөлийн хугацаанд тухайн ашигт малтмалын олборлох нөөц шавхагдах төгсгөлийн үе шат ойртох тутам уг эрдэс баялгийн үлдэж байгаа хэсгийн ахиуц үнэ цэнэ нь гэрээний нөхцөлийн дагуу нэмэгдэж, түүний олборлогдсон нэгж бүрд ногдох татварын ирээдүйн үнэ цэнэ өсөн нэмэгдэх хандлагатай болж ирдэг.

Үүнээс үзвэл роялтийн эдийн засгийн агуулга, түүний өнөөгийн цэвэр үнэ цэнэ нь тухайн хөрөнгө оруулагчийн аль хир урт хугацаанд олборлолт явуулах нөхцөлөөс хамаардаг нь харагдана. Хэрэв гэрээт хугацаанд олборлохоор уг талбайд тогтоосон нөөцийг гэрээний дагуу олборлож дуусаагүй бол тэрхүү нөөцийн үлдэх хэсгийг олборлолтын өнөөгийн боломжит үнээр нь тооцож худалдан борлуулах нөхцөлийг гэрээнд тусгасан байж болно. Энэ тохиолдолд өмнөх хөрөнгө оруулагч-олборлогчтой байгуулсан гэрээнд заасан роялтийн түвшинд өөрчлөлт оруулахгүйгээр тухайн гэрээгээр үйлчилж ирсэн нөхцөлийг хадгалах нь зохистой гэж үздэг.

Ашигт малтмал ашиглалтын төлбөр нь улс орон бүрийн практикт өөр өөр агуулгатай байх ба тухайлбал: Чили болон ӨАБНУ-д уул уурхайн ашигт малтмалын олборлолтод ногдуулах төлбөр нь (гол төлөв олох ашигтай уялдсан байх жишээтэй) хатуу нөхцөл заасан бус агуулгатай байхад Дани улсад газрын тос, байгалийн хий олборлолтод, эсхүл Англид (2002 оноос эхэлж) мөн газрын тосны олборлолт, үйлдвэрлэлд гол төлөв тухайн ашигт малтмалын үйл ажиллагаа хэрхэн явагддагтай шууд холбогдолгүй байдлаар роялти ногдуулалт, хураалтын тогтолцоо үйлчилдэг байна.

Эдгээрийн эерэг ба сөрөг нөлөөллийг авч үзвэл:

- Роялтийн өсөн нэмэгдүүлэх горим бүхий болон тусгай нөхцөлт хэлбэрүүд нь цаг хугацааны ялгаатай нөхцөлүүдэд ч мөнгөний үнэ цэнэ талаасаа гол төлөв тэнцүү шинж чанар агуулж байдаг.
- Үнэ тогтоох суурь нь өөр өөр байх нь роялтийг уурхайн хүдрийн үнэ цэнд, эсхүл хайлуулалтын цэвэр орлого (үйлдвэрлэлийн өртөгт түүхий эдийн цэвэршүүлэлт болон хольцоос ялгаж цэвэрлэсэн бүтээгдэхүүний үнэ цэнэ)-д, эсхүл экспортын нөхцөлд гарах тээврийн болон холбогдох бусад зардлыг тооцсон үнэ цэнд суурилж тогтооход хүргэдэг. Отто нар (2006) ашигт суурилсан бус нөхцөлөөр тооцсон ашигт малтмалын төлбөрийн түвшин нь нийт татварт эзлэх хувийн жингээр 2.75 - 3.45 хувь хооронд хэлбэлздэг бөгөөд энэ нь татварын суурийг хэрхэн тогтоосноос хамаардаг тухай тэмдэглэжээ.
- Роялтийн түвшний ийнхүү ялгаварт байдал ба хэлбэлзэл нь мөн өөрийн өвөрмөц төрх байдал, тэдгээрийн үйлчлэлийн үр дагавартай холбоотой байдаг. Жишээ нь: цэвэршүүлсэн уул уурхайн бүтээгдэхүүнд ногдуулах тусгай татвар нь олборлогдож байгаа ашигт малтмалын ашигтай агуулгын зэргээс хамаардаг (учир нь ашигт элементийн агуулга өндөртэй хүдрийн олборлолтод ногдуулах төлбөр нь энгийн буюу түүнээс доогуур агуулга бүхий хүдрийнхээс харьцангуй өндөр байх шаардлагатай) нөхцөлийг эвдэхгүй бөгөөд жишээ нь энэ нөхцөл газрын түүхий тосонд хамаарахгүй (учир нь газрын түүхий тосны хувьд хүдрийн агуулга, чанараас ашигт малтмал олборлосны төлбөрийн түвшин тогтоолтын арга энд холбогдолгүй) байж болно.
- Роялти тогтоолтод нөлөөлөх хүчин зүйлийн бүтэц бүрэлдэхүүн нь өөр хоорондоо шугаман бус хамааралтай байх ба уг төлбөрийн түвшин, хэмжээ нь харин гол төлөв олборлолтын тоо хэмжээ, тухайн олборлогдож байгаа эрдэс баялгийн дэлхийн зах зээлийн үнээс хамааралтай бөгөөд цаг хугацааны зарим мөчлөгт тэдгээрийн үнэ огцом унаж, олборлолт, үйлдвэрлэлд цочрол өгдөг тул төсвийн бүтэцчилсэн болон эдийн засгийн төлжилтийн үнэлгээ хийх замаар тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах нь Засгийн газруудын бодлогын нэг томоохон хэсэг байдаг.
- Эрдэс баялгийн төрөлд ногдуулах роялтийг нэгэн түвшнээр, эсхүл тухайн эрдэс баялгийн нэр төрөл ба түүний агуулгаас хамааруулж ялгаатай тогтоох практик бий. Энэ нь төлбөр ногдуулалт, хураалтыг хялбаршуулах захиргаа удирдлагын талаас хийгээд улс төрийн бодлого, Засгийн газрын ба улс төрчдийн тусгайлсан зорилт, амлалтыг хэрэгжүүлэх нөхцөл байдлын нөлөө зэргээс ч хамаардаг.

Гэхдээ ашигт малтмал ашиглалтын төлбөрийг ийнхүү ялгавартай тогтоох үндэслэл нь өнөөг хүртэл нэлээд бүрхэг асуудал хэвээр байна. Хэрэв ашигт малтмал ашиглалтын төлбөрийг дэлхийн зах зээлийн үнийн түвшнээс гол төлөв хамааруулж тогтоож байгаа бол энэ нь тэдгээр төрлийн ашигт малтмалын эрэлт нийлүүлэлтэд түлхүү тулгуурлаж, уг төлбөрийг тогтоох эдийн засгийн үндсэн шинж чанарыг харуулж, тухайн бүтээгдэхүүнд эрдэс баялаг олборлох төлбөрийн түвшинг өөр өөрөөр тогтоох гол үндэслэл нь гэж үзэж болох юм. Гэхдээ дээрх төлбөрийг эрэлт нийлүүлэлтэд үндэслэх зорилго агуулсан ийм хандлага нь тун ховор тохиолддог.

Хэрэв роялтийг ирээдүйн татварын төлбөрийн агуулгаар авч үзвэл бүтээгдэхүүн гаргах, ашигт ажиллагааны түвшний цаг хугацааны үечлэлтэй уялдуулах хэрэгтэй бөгөөд энэ нь эцсийн дүнд тухайн эрдэс баялгийн нэр төрөл, агуулга, ордын тогтоц ба уул геологийн нөхцөлөөс хамаарах ёстой болно.

Роялтийг ялгавартай өндөр түвшинд тогтоох практик ихэвчлэн эрдэнийн чулууны хамгийн гол төрөл болох бадмаараг үнэт чулуунд нийтлэг хэрэглэгддэг бөгөөд

олборлолтын үлдэц цэвэр орлогын татварын төрөл үйлчилдэг. Хэрэв ашигт малтмал ашигласны ялгаварт төлбөрийг тогтоохдоо алдаатай буруу тооцоолол хийвэл тэгш түвшинт төлбөрийн чиг үүргийг үгүйсгэхийн сацуу ялгаварт татварын үйлчлэлийг сулруулах болно.

- Роялтийн түвшинг хэрэв ашигт суурилсан нөхцөлөөр тогтоовол орлого нь зарим төрлийн зардлын түвшнээс доогуур байх практик гарах тохиолдолд нийт борлуулалтын дүнд орлогын эзлэх хувийг харьцуулж уг төлбөрийг өсгөн нэмэгдүүлсэн аргад үндэслэн тооцох зарчим үйлчилнэ.

Энэ нь тухайн төлбөрийг бүтээгдэхүүнд суурилсан нөхцөлөөр тогтоох аргатай ижил төстэй бөгөөд нэг талаас Засгийн газар татварын тогтвортой байдлыг хадгалах, нөгөө талаас, хөрөнгө оруулагчийн зүгээс төсвийн орлого бүрдүүлэлтийн хооронд итгэлцлийг бэхжүүлэхэд тийм ч сайн нөлөө үзүүлдэггүй. Ашигт малтмалын төлбөрийн түвшинг ашигт суурилан тогтоох арга нь хөрөнгө оруулагчдын өнөөгийн практикт бусад аргаас илүү зохистой хэлбэрт тооцогддог.

* * *

(Хавсралт хүснэгт)

Хөгжиж буй улсуудын хувьд өөрийн орны эдийн засагт голлох үүрэгтэй эрдэс баялгийн хувьд төлбөрийн хувь хэмжээг харьцангуй өндөр тогтоох хандлага ажиглагдаж байна.

Д/д	Улс	Эрдэс баялаг	Хувь хэмжээ
1	Ботсвана	Үнэт чулуу	10 %
		Нүүрс ба үнэт металл	5 %
		Бусад	3%
2	Мозамбик	Алмаз	10-12%
		Нүүрс болон бусад	3-8%
3	Сьерра Леон (2009 онд Ашигт малтмалын хуулиа өөрчлөн төлбөрийн хэмжээг нэмэгдүүлсэн)	Алмаз	5%-иас 6,5%
		Алт болон бусад	4% -иас 5%
4	Энэтхэг (2009 онд төлбөрийн хэмжээг нэмэгдүүлсэн)	Төмрийн хүдэр	тонн бүрт 27 хүртэл рупий төлдөг байсныг 10 %
		Цайрын хүдэр	6.6 %-иас 8 %
		Зэсийн хүдэр	3.2 %-иас 4.2 %
		Хар тугалга	5 %-иас 7 %

Төлбөрийн хэмжээ тодорхой эрдсийн хувьд ямар хэлбэлзэлтэй байгааг зэс ба нүүрсний хувьд авч үзье.

Зэс:

Борлуулалт буюу өртгөөс хамааруулан ногдуулдаг улсууд	ОХУ	Австрали	Узбекистан	Ботсвана	Мозамбик	Лесото	Малави	Зимбабве	Гана
роялти	8%	5-7,5%	7,9%	3-10%	3-10%	5-10%	5-10%	2-10%	3-12%

ашгаас хамааралтай төлбөр ногду- лдаг Канадын мужууд	Квебек	Онтарио	Бритиш Колумб
роялти	20%	18%	15%

Нүүрс:

Улс орнууд	Австралийн Квийн- сланд	Австралийн Өмнөд Шинэ Уэлс	ОХУ	Ботсвана	Тайланд	ӨАБНУ	Индонези
роялти	100 австрали доллар/ тонноос бага бол 7 %, 100 австрали доллар/ тонн-оос давсан хэсэгт 10 %,	ил уурхай бол 8,2 %, далд уурхай бол 7,2 %, их гүний далд уурхай бол 6,2 %	4 %	5%	4 %	7 %	13,5 %

Зэс ба нүүрсний хувьд төлбөрийн хувь хэмжээ ийнхүү янз бүр байгаа бөгөөд тухайн улсын эдийн засагт гүйцэтгэж байгаа үүрэг нь харьцангуй их улсуудад уг төлбөрийн хувь хэмжээ харьцангуй өндөр, түүний хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх хандлага ажиглагдаж байна. 2012 оны 6-р сард www.pwc.com дэлхийн улс орнуудын уул уурхайн татварын хувь хэмжээнүүдийг шинэчлэн оруулсан хүснэгтийг англи хэл дээр хавсаргав.

Level	country	Mineral tax name
Provincial	Argentina	Provincial mining royalties
1: State 2: Federal	Australia	1: State Royalties 2: Minerals Resource Rent Tax ("MRRT")
Federal	Chile	Specific Mining Tax
1: Federal 2: Federal 3: Federal	China	1: Resource Tax 2: Compensation For Mineral Resource 3: Royalty fee of Exploration Right
1: State 2: State	India	1: Royalty 2: Deadrent
1: Regional Government 2: Central Government 3: Central Government	Peru	1: Mining Royalty 2: Special Mining Tax 3: Special Mining Contribution
3: Federal 4: Federal 5: Federal	Philippines	3: Excise tax 4: Royalties to mineral reservations 5: Royalties to indigenous cultural communities
Federal	South Africa	Mining and Petroleum Resources Royalty ("MPRD")
1: Federal 2: Federal	Ukraine	1: Charge for use of subsoil 2: Pollution tax
3: Federal 4: State 5: State	United States	3: Federal Land Royalty 4: Nevada Net Proceeds Tax 5: Other State Severance Taxes

Судалгааны эмхтгэл, XIV боть

Rates				Basis	
Coal	Iron ore	Gold	Copper		
3.0%	3.0%	3.0%	3.0%	Mine head value	
1:7.0% - 10.0% 2:22.5%	1:6.5% - 7.5% 2:22.5%	1: 0% - 2.5% 2: N/A	1: 2.7% -3.5% 2: N/A	Volume of minerals extracted 2: Mining profit	
0% - 14.0%	0% - 14.0%	0% - 14.0%	0% - 14.0%	Adjusted PBT	
1:RMB 2 -RMB 8 per tonne 2:0.5%-4.0% 3:	1:RMB 10-RMB 25 per tonne 2:0.5%-4.0% 3:	1:RMB 1.5 -RMB 7 per tonne 2:0.5%-4.0% 3:	1:RMB 5 -RMB 7 per tonne 2:0.5% -4.0% 3:	1:Units produced (weight) 2:Revenues (Turnover) 3:Mining area	
1:INR55 +5.0%(P) -INR 130 +5.0%(P) 2:INR 1,000/ Ha	1:10.0% 2:INR 1,000/Ha	1:2.0% 2:INR 4,000/Ha	1:4.2% 2:INR 3,000/Ha	1:Units produced 2:Area of mine	
1:1.0% -12.0% 2:N/A 3:N/A	1:1.0% -12.0% 2:2.0%-8.4% 3:4.0% -13.12%	1:1.0% -12.0% 2:2.0% -8.4% 3:4.0% -13.12%	1:1.0% -12.0% 2:2.0% -8.4% 3:4.0% -13.12%	1:PBT 211 2:PBT 211 3:PBT 211	
3:Php 10.00/ metric tonne 4:min. 5.0% 5:as agreed	3:2.0% 4:min. 5.0% 5:as agreed	3:2.0% 4:min. 5.0% 5:as agreed	3:2.0% 4:min. 5.0% 5:as agreed	3:Market Value 4:Market Value 5:As agreed; min of 1% gross output	
0.5% - 7.0%	0.5% - 7.0%	0.5% -5.0%	0.5% - 7.0%	Adjusted revenues	
UAH 0.57 -5.33/ tonne depending on quality of ore	UAH 0.89 -11.45/ tonne depending on quality of ore	UAH 15.98/ tonne extracted	According to rate of a main material	1:Units produced 2:Units produced	
3:8.0 %-12.5% 4:2.0% - 5.0% 5:2.0% - 5.0%	3:0% 4:2.0% - 5.0% 5:2.0% - 5.0%»	3:0% 4:2.0% - 5.0% 5:2.0% - 5.0%	3:0% 4:2.0% - 5.0% 5:2.0% - 5.0%	3:Revenues (Turnover) 4:Adjusted PBT 5:Adjusted PBT	

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН